

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

УДК 811.112.2*371: 32

СИМУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІТКОРЕКТНИХ ТЕРМІНІВ

(на матеріалі німецьких інтернет-видань)

*М.М. Литвінова, канд. філол. наук,
О.І. Литвінов, канд. пед. наук (Северодонецьк)*

Стаття присвячена вивченню симулятивного потенціалу політкоректних термінів в текстах німецьких інтернет-видань. Політкоректні терміни як знаки-симулякри, що імітують референтну співвіднесеність з дійсністю, створюють для споживача масмедійного продукту симулятивний простір – квазіреальність, яка конструюється мовними засобами і некритично сприймається реципієнтом. Симулятивний потенціал політкоректних термінів уможливує їх використання у певному лінгвістичному контексті з метою нав'язування цільової інтерпретанти, яка визначена інтенцією автора. Разом з інтерпретантою активується цілісна система чужих цінностей та орієнтирів.

Ключові слова: інтернет-видання, політкоректні терміни, симулятивний потенціал, цільова інтерпретанта.

Литвинова М.М., Литвинов А.И. Симулятивный потенциал политкорректных терминов (на материале немецких интернет-изданий). Статья посвящена изучению симулятивного потенциала политкорректных терминов в текстах немецких интернет-изданий. Политкорректные термины как знаки-симулякры, имитирующие референтную соотнесенность с действительностью, создают для потребителя массмедийного продукта симулятивное пространство – квазиреальность, которая конструируется языковыми средствами и некритично воспринимается реципиентом. Симулятивный потенциал политкорректных терминов обуславливает их использование в определенном лингвистическом контексте с целью навязывания целевой интерпретанты, которая определена интенцией автора. Вместе с интерпретантой активируется целостная система чужих ценностей и ориентиров.

Ключевые слова: интернет-издания, политкорректные термины, симулятивный потенциал, целевая интерпретанта.

Litvinova M.M., Litvinov A.I. Simulative Potential of Politically Correct Terms (based on the German online publications). The paper studies the simulative potential of politically correct terms in the texts of the German online publications. Politically correct terms as signs of simulacra imitating reference correlation with the reality create for consumers of the mass media product simulative space that is a quasi-reality, which through language is accepted by the recipient uncritically. Simulative potential of politically correct term determines their use in a special linguistic context to impose the target interpretant, which is defined by the author's intention. The integrated system of alien values is activated by the interpretant.

Key words: online publications, politically correct terms, simulative potential, target interpretant.

Для пострадянського лінгвокультурного простору політична коректність є досить новим явищем, яке викликає дискусії серед фахівців у царині психології, культурології, соціолінгвістики, психолінгвістики, перекладу. Процеси глобалізації зумовлюють формування єдиного інформаційного про-

стору, до якого залучаються країни з різними релігійними, моральними, культурними нормами. Отже, політична коректність, ґрунтом появи якої стали громадянські протести, боротьба за рівні права небілого населення в США 60-х років ХХ ст., має для свого впливу на масову комуніка-

цію певні причини й мету. Різні підходи до розкриття поняття політичної коректності, підкреслюючи його багатоаспектність, охоплюють соціальний та лінгвістичний бік явища: поняття, що стосується не стільки змісту, скільки символічних образів і коректування мовного коду [14], широке використання евфемізмів, що підтримують почуття гідності представників різних соціальних груп [16], технологія модифікації семіотичної картини світу [8], використання мовних засобів з метою маніпулювання свідомістю [4]. Масова інформація створює семіотичний фон, на якому розгортається психічне життя людей, і сприймається як особлива постійно наявна реальність [10, с. 131].

Лінгвістичні засоби відображення дійсності як засіб маніпулювання суспільною думкою отримує все більше значення у сучасних ЗМІ, що значною мірою впливають на сучасний соціум. Духовний вплив, спрямований на психічні структури людини, реалізується неявно і ставить за мету зміну поглядів, мотивів, цілей людини у необхідному напрямку, програмує її поведінку [7]. Становлення масової свідомості відбувається внаслідок дії семіотичних конструктів-симулякрів, які викривляють, а часом і заміщують у сприйнятті реальну дійсність [5].

Мовна маніпуляція суспільною свідомістю за допомогою засобів масової комунікації є однією з найбільш актуальних і найменш вивчених проблем сучасної культури мовленнєвого спілкування [3]. Головною ознакою маніпуляції є прихований характер впливу, для досягнення мети використовуються політкоректні терміни, що мають багато спільного з евфемізмами. На відміну від евфемізму, що створюється як результат природного еволюційного семіозису й зумовлюється історично створеними загальноновизнаними соціально-культурними цінностями, політкоректний термін несе відбиток дискурсивної експертної спільноти [2]. В широкому розумінні експертна спільнота є середовищем, яке генерує ідеї за всіма напрямками людської діяльності [6, с. 11-12].

Актуальність нашого дослідження зумовлена стрімким зростанням у сучасному інформаційному просторі впливу інтернет-ЗМІ, що визначається значним охоптом аудиторії, оперативністю викладення інформації, наявністю фото-, відео-, аудіо-

матеріалів. Саме інтернет-видання є невід'ємною частиною імпліцитного впливу на масового адресата, що здійснюють певні експертні спільноти. Виявлення та розкриття сутності маніпулятивних технік, що здійснюються за допомогою мовних засобів, потребують ґрунтовного аналізу фахівців різних напрямків, пов'язаних з екологією свідомості людини.

Метою дослідження є вивчення симулятивного потенціалу політкоректних термінів при актуалізації маніпулятивного впливу масмедійних текстів. Об'єкт вивчення – політкоректні терміни як мовні засоби маніпуляції свідомістю. Предметом дослідження є семіотичні властивості політкоректних термінів, що дозволяють їх використовувати в масмедійних текстах для формування інтерпретації дійсності.

Сучасні дослідники політкоректної лексики відзначають значний маніпулятивний потенціал політкоректної лексики та технологічну природу її використання у дискурсі [4; 10; 12; 13]. На основі всебічного аналізу функціонування політкоректної лексики науковці зауважують, що ці слова та словосполучення є різновидом знака, відомого як симулякр. У суспільний дискурс термін “симулякр” увів відомий французький філософ Жан Бодрійяр, який визначив основну функціональну ознаку симулякра – принципову неспіввіднесеність з реальністю. “... симулякри ґрунтуються на інформації, моделюванні, кібернетичній грі, їхня мета – повна операціональність, гіперреалістичність, тотальний контроль” [1]. Симулякр моделює замкнуту на собі квазіреальність, що заміщує об'єктивну дійсність і стає цією дійсністю для споживача медійного продукту.

Тіло знака співвідноситься не тільки зі значенням, а й з інтепретантою, що розуміється вузько як дія знака на інтерпретатора, у широкому сенсі – як конвенційне сприйняття всієї інформації, що може бути виведена зі знака [11, с. 248]. Феноменологічно інтепретанта є результатом особистого осмислення фрагмента суспільного досвіду взаємодії з об'єктом [12]. Маніпулятор намагається відвести інтепретанту від об'єкта, нав'язати категоризацію ситуації в термінах дискурсу експертної спільноти. Політкоректні знаки втрачають референтну співвіднесеність з дійсністю, а отже мають широкий діапазон інтепретант, що відсилають

до різних об'єктів. Нашарування варіантів розмиває межу між реальним і змодельованим, і заміщення реального референта сконструйованим некритично сприймається реципієнтом.

Використання позначень *Menschen mit ausländischen Wurzeln, nicht westliche Immigranten, Zuwanderer aus dem islamischen Kulturkreis* передбачає нав'язування довільної цільової інтерпретації в якості особистої [9], що визначається інтенцією автора. Певний лінгвістичний контекст забезпечує формування ментального образу, заснованого не на характеристиках об'єкта, а на інтенції маніпулятора. Широкий діапазон семантичних інтерпретацій *люди з іноземним корінням* – імігранти з будь-якої країни світу, а також співгромадяни, які народилися вже в Німеччині, *не західні імігранти* – імігранти з мусульманських і не мусульманських країн звужується завдяки використанню контекстуальних синонімів *Marokkaner, orientalische Asylbewerber, Moslems, arabisch aussehende Männer, Türken, die islamische Welt, Mitbürger aus dem islamischen Kulturkreis, nicht westliche Einwanderer, Vergewaltiger*.

Технологічний ланцюжок встановлює псевдо-референційну тотожність знаків і конструює смисл „чоловіки зі східною зовнішністю, що сповідують іслам, шукають притулок у Європі, є гвалтівниками“: *Nach Angaben der norwegischer Zeitung Dagbladet waren schon 2001 immerhin 65 Prozent der Vergewaltiger im Land „nicht westliche“ Immigranten – eine Kategorie, die in Norwegen größtenteils aus Zuwanderern aus dem islamischen Kulturkreis besteht* [19]. – За даними норвезької газети „Dagbladet“ вже 2001 року не менш 65 відсотків гвалтівників у країні були „не західними“ імігрантами – здебільшого представниками ісламського культурного кола. Під псевдореференцією розуміємо навмисне відсилення до нібито існуючих в контексті взаємодії з фізичним світом об'єктів, які функціонують тільки всередині симулятивного простору у вигляді пустих форм [12]. Політкоректні терміни мають надавати нейтрального або позитивного звучання всьому висловлюванню, проте контекст сприяє формуванню певної емоційної інтерпретації. Ідео-логічні цінності маніпулятора нав'язуються реципієнту як виключно вірні.

Цікавим є політкоректний термін *ausländische Mitbürger* – іноземні співгромадяни, що позначає іноземців, які живуть у Німеччині на законних засадах. Таким чином, можна говорити, що знак припускає протилежні інтепретанти: *іноземні* – громадяни інших країн та *співгромадяни* – громадяни однієї країни. За допомогою спеціально підбраного лінгвістичного контексту автор ставить в один семантичний ряд *Gastarbeiter – Gäste – Arbeiter – Ausländer – Einwanderer – ausländische Mitbürger – keine Vollbürger – keine Citoyens* і розширює простір інтерпретації: *Irgendwann gegen Ende der siebziger Jahre muss das gewesen sein, als man einsah, dass die Bezeichnung Gastarbeiter nun wirklich nicht auf die Ausländer passte, die bei Siemens Kabel lötetten, bei Thyssen Stahl kochten oder in der Kantine die Essenskübel schrubbten. Erstens lässt man Gäste nicht so schuftten, zweitens hatten diese Arbeiter, anders als Gäste, gar nicht die Absicht, ihren Aufenthalt zu beenden. Sie waren Einwanderer geworden. Die ausländischen Mitbürger leben hier, zahlen hier Steuern und bilden sich in der U-Bahn zusammen mit den Deutschen ihre Meinung, aber sie sind keine Vollbürger, keine Citoyens, haben keine Bürgerrechte. Keine vollständigen Individuen und Subjekte also, sondern Existenzen, die man entweder ablehnt, duldet, bemitleidet oder umsorgt* [18].

Десять наприкінці 70-х років визнали, що найменування *гастарбайтер* насправді не підходить для називання іноземців, які паяють кабель для Сіменс, варять сталь для Тюссен або чистять кухонний посуд. По-перше, *гості* так не надриваються на роботі, по-друге, ці працівники, інакше кажучи, *гості*, аж ніяк не збираються завершувати своє перебування у Німеччині. Вони стали переселенцями. Іноземні співгромадяни живуть тут, платять тут податки і формують у метро разом з німцями свою думку, проте не є повноцінними громадянами, не є громадянами, не мають громадянських прав. Отже, є не повноправними індивідуумами і суб'єктами, а людьми, якими нехтують або опікуються, яких терплять, яким співчують.

Автор нівелює різницю між громадянами країни й іноземцями, які там працюють і позначаються як співгромадяни. В результаті використання

номінацій, які мають множинну інтерпретанту, читач не відчуває, що на його переконання посягають, проте автор проводить свою думку: „наші співгромадяни зазнають дискримінації“. Використання політкоректного терміну *ausländische Mitbürger* з метою маніпуляції суспільною думкою стало настільки поширеним у німецькій пресі, що інколи автори використовують його у лапках, щоб підкреслити його штучну природу: *Die sozialen Nebenkosten, die der Import der „ausländischen Mitbürger“ verursacht, dienen heute noch als Propagandamunition für den Sozialabbau wg. „Demografieproblem“ und die Forderung nach weiterer Billig-Immigration wg. „Fachkräftemangel“*. – Додаткові соціальні витрати, які викликані імпортуванням „іноземних співгромадян“, слугують сьогодні зброєю пропаганди для згорання соціальних програм через „демографічні проблеми“ та подальшої імміграції дешевої робочої сили через нестачу „фахових робітників“ [15].

Термін *verhaltensauffällig* – *verhaltensauffälliges Kind*, *verhaltensauffällige Jugendliche* – дитина, підлітки з незвичною поведінкою, що є політкоректною заміною слова *schwererzierbar* – важко виховуваний, використовується і в усеченій формі *auffällig*: *Michael, 12, gilt als auffällig, prügelt sich oft*. – 12-річний Міхаель, який вважається дитиною з незвичною поведінкою, часто б'ється. Для позначення дітей, які не вирізняються порушенням поведінки, вживається композит *nicht-auffällig*: *Dass die Schulen für den gemeinsamen Unterricht von auffälligen und nicht-auffälligen Schülern noch nicht optimal aufgestellt sind, räumt auch Bieker ein* [17]. – Школи не в повній мірі пристосовані до спільних занять школярів з незвичною поведінкою та звичайних школярів, визнає також Бікер. Утворення найменування для дітей з нормальною поведінкою як деривата від найменування, що позначає відхилення від норми, фіксує у мові результат маніпуляції свідомістю: коли норма стає відхиленням і навпаки.

Автор статті і сам розуміє штучність терміну і ставить з ним в один ряд у заголовку „*Auffällige Jugendliche: Wohin mit wilden Schülern?*“ зовсім неполіткоректний вираз *wilde Schüler* – буйні

школярі. В статті про інклюзивну освіту дітей з порушеннями поведінки вибудовується такий ланцюжок найменувань: *auffällige Jugendliche, wilde Schüler, Förderbedürftige, Menschen mit Aufmerksamkeitsdefizit-Störung, ein Störenfried, ein intelligenter Junge, sonderpädagogischer Förderbedarf, Teilleistungsschwäche, verhaltensauffällige Schüler, Autisten, Hochbegabte, Legastheniker, auffällige Schüler*, який формує смисл „діти з незвичною поведінкою розумово не відрізняються від інших дітей, і потребують спеціального підходу, оскільки мають певні хвороби“. Множинна інтерпретанта політкоректного терміну *auffällige Jugendliche*, яка припускає змішування та взаємозаміну різних референтів „діти погано виховані“ і „діти хворі“ веде до викривлення картини реальної дійсності. Імплицитні смисли, закладені автором – „діти, які мають проблеми з поведінкою, мають хвороби, а отже потребують специфічного підходу“ – сприймаються реципієнтом як особистісне осмислення фрагмента дійсності і формують його ставлення, хоча і не відповідають реальності. Отже, автор грає на співчутті читача, викликає бажання підтримати саме таку концепцію вирішення проблеми, залишаючи за межами осмислення всі інші (наприклад, соціальні) фактори, що зумовлюють виникнення проблеми.

Політкоректні терміни як знаки-симулякри, що імітують референтну співвіднесеність з дійсністю, створюють для споживача масмедійного продукту симулятивний простір – квазіреальність, яка конструюється мовними засобами і некритично сприймається реципієнтом. Симулятивний потенціал політкоректних термінів уможливує їх використання у певному лінгвістичному контексті з метою нав'язування цільової інтерпретанти, яка визначена інтенцією автора. Разом з інтерпретантою активується цілісна система чужих цінностей та орієнтирів.

Перспективи дослідження. Широке використання маніпулятивних семіотичних технологій при провідній ролі синтаксису щодо конструювання в дискурсі семантики і прагматики знака у німецьких інтернет-виданнях та інтернет-блогах робить перспективним цей напрям дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция [Текст] [Электронный ресурс] / Бодрийяр Ж. – Режим доступа : http://lit.lib.ru/k/kachalow_a/simulacres_et_simulation.shtml 2. Ботороева Ю.С. Лингвосемиотические аспекты эволюции эвфемизма в контексте времени культуры [Текст] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ботороева Юлия Сергеевна. – Иркутск : Иркут. гос. лингв. ун-т, 2010. – 172 с. 3. Быкова О.Н. Языковое манипулирование: материалы к энциклопедическому словарю «Культура речи» [Текст] / Быкова О.Н. // Теоретические и прикладные аспекты речевого общения : Вестник Российской риторической ассоциации. – 1999. – Вып. 1 (8). – С. 91–103.
4. Дьяченко И.А. Симулятивные знаки политической корректности в англо-американском манипуляционном дискурсе [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Дьяченко И.А. – Иркутск, 2009. – 19 с. 5. Елисеева Т.В. Симулятивные образы массового сознания современного российского общества (социально-философский анализ) [Электронный ресурс] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.11 / Елисеева Т.В. – РАН : Москва – 2010 – Режим доступа : <http://www.pandia.ru/967426/> 6. Казакова Е.В. Роль экспертных сообществ в политической модернизации [Текст] / Казакова Е.В. // Власть. – 2011. – № 3. – С. 11–14.
7. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием [Текст] / Кара-Мурза С.Г. – М. : Эксмо, 2007. – 864 с. 8. Колтунов О.Ю. Політична коректність: концептуальні основи та технологічні прийоми [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / Колтунов О.Ю. – К., 2005. – 20 с.
9. Пирс Ч.С. Избранные философские произведения [Текст] / Пирс Ч.С.; [пер. с англ. К. Голубович, К. Чухрукидзе, Т. Дмитриева]. – М. : Логос, 2000. – 448 с. 10. Рождественский Ю.В. Принципы современной риторики [Электронный ресурс] / Рождественский Ю.В. ; под ред. В.И. Аннушкина. – М. : Флинта: Наука, 2003. – Режим доступа : <http://evartist.narod.ru/text7/29.htm> 11. Семиотика, лингвистика, поэтика. К столетию со дня рождения А.А. Реформатского. [Текст]. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 768 с. 12. Смирнова У.В. Опыт лингвосемиотического анализа симулякра в контексте времени культуры (на материале англо-американского массмедийного дискурса) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Смирнова У.В. – Иркутск, 2008 – Режим доступа : <http://cheloveknauka.com/opyt-lingvosemioticheskogo-analiza-simulyakra-v-kontekste-vremeni-kultury#ixzz2yJN8vDCd> 13. Чинарова Е.С. Тактика манипулятивного воздействия на адресата в политическом дискурсе [Текст] / Чинарова Е.С. // Вестник Челябин. гос. ун-та. – 2009. – № 43 (181). Филология. Искусствоведение. – Вып. 39. – С. 150–152. – Режим доступа : <http://www.lib.csu.ru/vch/181/030.pdf> 14. Шемшуренко О.В. Эвфемизмы сквозь призму теории политической корректности (на материале американских печатных изданий начала XXI века) [Текст] / Шемшуренко О.В. // Филология и культура. Philology and culture. – 2013. – №4 (34) – С. 144–151. 15. Alles schon mal dagewesen // Spiegel online [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forum.spiegel.de/showthread.php?t=100012> 16. Alt P.-A. Unsere Euphemismen / Alt P.-A. // Theoblog [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.theoblog.de/unsere-euphemismen/14970/> 17. Braun N. Auffällige Jugendliche: Wohin mit wilden Schülern? / Braun N // Spiegel online [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.spiegel.de/schulspiegel/auffaellige-jugendliche-wohin-mit-wildenschuelern-a-814149.html> 18. Boehm A. Ad acta (4). Ausländische Mitbürger / Boehm A. // Zeit online [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.zeit.de/2000/01/ad_acta_4_Auslaendische_Mitbuenger 19. Rütlisberger Ch. Vergewaltigungen und Unterwanderung: Das politisch korrekte Wegschauen / Rütlisberger Ch. // Kopp online [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://info.kopp-verlag.de/hintergruende/deutschland/christine-ruetlisberger-vergewaltigungen-und-unterwanderung-das-politisch-korrekte-wegschauen.html>